

Dānijas meži - pagātne un mūsdienas

Avoti: LMSP un Dānijas informācijas vietnes

Dānija kādreiz bija klāta ar bieziem ozolu un dižskābaržu mežiem, kurus vikingu laikmetā un vēlākajos gadsimtos intensīvi izcirta kuģu būvei, māju celšanai un lauksaimniecības zemju paplašināšanai. Šī pāreja no mežu valsts uz lauksaimniecības zemi ir viens no dramatiskākajiem vides transformācijas piemēriem Eiropas vēsturē.

Koksne, koksne un vēlreiz koksne

Pirms cilvēki sāka nodarboties ar lauksaimniecību, gandrīz 80–90% Dānijas teritorijas klāja meži. Galvenie koki bija ozoli un dižskābarži. Vikingu laikmetā starp mūsu ēras 600. gadu un apmēram 1100. gadu, koksne bija galvenais stratēģiskais resurss. Tā bija nepieciešama kara kuģu būvei. Viena liela vikingu kuģa būvei vajadzēja pat 100–150 prāvu ozolu. Vikingu kuģu būvētāji meklēja īpaši līkumotus zarus un stumbrus, lai izgatavotu izturīgas kuģa ribas un brangas. Vikingu dzīvojamās mājas un saimniecības ēkas tika celtas gandrīz pilnībā no koka balķiem, bet jumti bieži tika klāti ar niedrēm vai kūdru. Tā laika masīvie apļveida cietokšņi, ka piemēram, Trelleborga un arī ikdienas apkure patērēja milzīgus koksnes apjomus.

Vikingi bija nepārspējami kokapstrādes meistari, kuri koksni ieguva un apstrādāja neizmantojot zāģus. Lai gan vikingi prata kalt dzelzi, viņi neizmantoja zāģus dēļu gatavošanai. Zāģēšana vājināja koka šķiedras. Tā vietā viņi izmantoja unikālu skaldīšanas tehniku. Svaigi nocirstu ozola stumbru gareniski sašķēla uz pusēm, izmantojot koka vai dzelzs ķīļus un smagus āmurus. Katru pusīti skaldīja vēlreiz uz pusēm, līdz ieguva 8, 16 vai pat 32 radiālus "pīrāga gabaliņus". Šos noskaldītos gabalus pēc tam aptēsa ar īpašiem, platiem darba cirvjiem, izveidojot neticami gludus un lokanus dēļus. Šādi iegūti dēļi bija daudz izturīgāki pret puvi un lūšanu nekā zāģēti, jo koka dabiskās šķiedras palika neskartas. Kuģu būvē detaļas savienoja ar koka tapām, parasti no priedes vai

kadiķa un dzelzs detaļām, bet spraugas drīvēja ar darvā mērcētu vilnu.

Vikingu slavenās "pilis" patiesībā bija militāri apļveida cietokšņi. Līdz šim Dānijā ir atklāti pavisam 5 šādi monumentāli koka un zemes nocietinājumi, kurus ap 980. gadu pavēlēja uzbūvēt karalis Haralds Zilzobis. Šie cietokšņi ir iekļauti UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā. Katrā cietoksnī koka mājas bija uzbūvētas pēc viena standarta - tās bija laivas formas mājas ar izliektām sienām, kas bija aptuveni 30 metrus garas. Sienas tika veidotas no vertikāliem ozola baļķiem. Jumts balstījās uz ārējiem koka stabiem, un mājas iekšpusē bija viena liela telpa ar pavadu centrā, kur karavīri varēja gulēt, gatavot ēst un labot ieročus. Vienas šādas pils pilsētiņas uzcelšanai vajadzēja nocirst tūkstošiem pieaugušu ozolu.

Paralēli koksnes izmantošanai būvniecībā, meži tika dedzināti un cirsti, lai atbrīvotu vietu labības laukiem un lopu ganībām. Gadsimtiem ilga mežu ciršana kuģu būvei un lauksaimniecībai noveda pie tā, ka ap 1800. gadu Dānijā bija palikuši tikai aptuveni 2–3% mežu. Valstij draudēja pilnīga kokmateriālu krīze un smaga augsnes erozija.

Mūsdienu situācija un meža atjaunošana

Lai glābtu situāciju, 1805. gadā Dānijā pieņēma stingru Mežu aizsardzības likumu. Karalis Kristians VII izdeva vēsturisku likumu - *Fredskovsforordningen*, kas aizliedza meža zemju pārvēršanu lauksaimniecības zemēs un noteica, ka pēc nociršanas mežs ir obligāti jāatjauno. Mājlopus aizliedza ganīt mežos. Sākās masveida apmežošana, stādot ātraudzīgas skujkoku - galvenokārt egļu – monokultūras.

Dānijas mežsaimniecība šobrīd piedzīvo vēsturisku pāreju no intensīvas koksnes audzēšanas uz masīvu dabas aizsardzību un bioloģiskās daudzveidības atjaunošanu, ko valsts dāsni kompensē mežu īpašniekiem. Mūsdienās dāņi mērķtiecīgi stāda jaunus mežus.

Dānijas mežu vēsture ir klasisks piemērs tam, kā valsts spēj atgūties no pilnīgas ekoloģiskās katastrofas. Dānija veiksmīgi palielināja mežainumu, izmantojot stingru valsts regulējumu un subsīdijas. Egļu monokultūras dominēja, lai nodrošinātu kokrūpniecību ar izejmateriāliem. 2000.gadu sākumā valsts

stratēģija mainījās par 180 grādiem. Tika ieviesta "tuvāk dabai esoša mežsaimniecība", atsakoties no kailcirtēm un veicinot jauktos lapu koku mežus, kuros pārsvarā aug dižskābarži un ozoli. Šobrīd meži klāj aptuveni 14,1% Dānijas teritorijas. Tomēr lielākā daļa valsts - vairāk nekā 60%, joprojām tiek izmantota intensīvajai lauksaimniecībai.

Dāņu kokrūpniecība – ko ražo un ko iepērk?

Dānijas kokrūpniecība ir augsti tehnoloģiska, taču vietējā resursa nepietiekamības dēļ tā ir izteikti vērsta uz importu un otrreizējo pārstrādi. Dānija ir pasaulē slavena ar augstākās kvalitātes dizaina mēbelēm un masīvkoka grīdām, piemēram, zīmols *Dinesen* izmanto ekskluzīvu oša un ozola koksni. Vietējās zāģētavas apstrādā vietējo skujkoku koksni, ražojot konstrukciju materiālus, logu rāmjus un durvis. Dānija ir veikusi vērienīgu pāreju no oglēm uz biomasu elektroenerģijas un siltuma ražošanā, līdz ar to liela daļa koksnes tiek pārstrādāta enerģijā. Dānija ir arī viena no lielākajām Ziemassvētku *Nordmann fir* egļu eksportētājām Eiropā.

Kopumā Dānija katru gadu importē koksnes izstrādājumus aptuveni 2,44 miljardu ASV dolāru vērtībā. Galvenie importa partneri ir Zviedrija, Vācija, Igaunija un Latvija. Baltijas valstis ir kritiski svarīgas zāģmateriālu piegādātājas Dānijas tirgum. Dāņi importē zāģmateriālus būvniecībai, galvenokārt skujkokus no Skandināvijas un Baltijas, koksnes granulas enerģētikai, kā arī celuloze un papīra izstrādājumi.

Dānija eksportē koksnes produktus aptuveni 1,03 miljardu ASV dolāru vērtībā. Galvenokārt uz Vāciju, Zviedriju un Lielbritāniju tiek sūtītas gatavas mēbeles, augstākās kvalitātes grīdas, kā arī pārstrādāti koksnes atkritumi un šķelda.

Tendences un dabas aizsardzības prasības

Mūsdienu Dānijas mežsaimniecības prioritāte vairs nav maksimāls koksnes iznākums, bet gan CO₂ piesaiste un bioloģiskā daudzveidība. Dānijas valdības mērķis ir pilnībā pārtraukt komerciālo mežsaimniecību lielā daļā valsts mežu, pārvēršot tos

par bioloģiskās daudzveidības rezervātiem. Valsts mežos kailcirtes vairs neeksistē un ir notikusi pāreja uz izlases cirtēm, kur koki tiek nocirsti pa vienam vai nelielās grupās, ļaujot mežam atjaunoties dabiski. Līdz 2045. gadam Dānija plāno pārvērst aptuveni 10% lauksaimniecības zemju jaunā dabā un mežos, lai sasniegtu klimata neitralitāti.

Dānijas privātie meži

Dānijā privātie meža īpašnieki ir ļoti labi organizēti. Valstī dominē divas lielas, vēsturiskas organizācijas, kas sadala funkcijas - viena nodarbojas ar politisko interešu aizstāvību un lobēšanu, bet otra nodrošina praktisko mežu apsaimniekošanu un biznesa konsultācijas. Kopā tās pārstāv gandrīz visus Dānijas privātos mežus.

Dansk Skovforening - Dānijas Meža asociācija

Tā ir oficiālā mežsaimniecības nozares un meža īpašnieku arodbiedrība, kas dibināta 1888. gadā. Tā pamatā darbojas kā politiskais interešu aizstāvis un lobētājs valdībā un Eiropas Savienībā. Biedru vidū ir privātpersonas, uzņēmumi, baznīcas, pašvaldības un lieli privātie fondi, kam pieder meži.

Organizācija pārstāv vairāk nekā 60% no visas Dānijas privāto mežu platības. Tās biedru īpašumi parasti ir vidēji un lieli komerciālie meži. Organizācija cīnās par meža īpašnieku tiesībām, nodokļu atvieglojumiem un taisnīgu likumdošanu. Šobrīd aktīvi strādā pie Eiropas Atmežošanas regulas – EUDR - ieviešanas un nacionālajiem klimata mērķiem un sniedz juridisko un ekonomisko atbalstu saviem biedriem. Dānijas Meža asociācija izdod Dānijas vadošo mežsaimniecības žurnālu "Skoven"

Skovdyrkerne - Dānijas Meža audzētāju asociācija

Šī ir kooperatīva tipa organizācija, kas dibināta 1904. gadā un pamatā apvieno maza un vidēja izmēra meža īpašniekus un lauksaimniekus. Tās galvenā funkcija ir praktiska un komerciāla palīdzība ikdienas meža darbos. Biedru skaits asociācijā ir apmēram 5000 biedru. Tas nozīmē, ka tajā ir apvienojušies aptuveni 25% no visiem Dānijas meža īpašniekiem. Biedru mežu kopējā platība aizņem aptuveni 20% no Dānijas privātajiem

mežiem. Īpašumu izmēri ir ļoti dažādi – no 0,5 hektāriem līdz lieliem 1000 hektāru īpašumiem.

Asociācija nodrošina visu – no koku stādīšanas un dabas aizsardzības plānošanas līdz ciršanai un koksnes pārdošanai. Kooperatīvs centralizēti strādā ar savu biedru koksnes apjomiem, lai panāktu labākas cenas tirgū arī ieskaitot eksportu un koksnes pārdošanu lielajām Dānijas enerģētikas stacijām. Organizācija ir sadalīta 5 reģionālajās nodaļās un tajā strādā ap 100 profesionālu mežkopības konsultantu.

Pašreizējie lielākie projekti un cīņas

Abas organizācijas šobrīd ir iesaistītas vērienīgos nacionālos projektos, kas saistīti ar Dānijas "Zaļo pāreju". Projektā *LIFE4Forest* abas organizācijas sadarbojas, lai palīdzētu privātajiem īpašniekiem pārveidot vecās egļu monokultūras par klimatnoturīgiem, "tuvāk dabai esošiem" jauktajiem mežiem. Saistībā ar nesen apstiprināto valdības un Eiropas plānu - 626 miljonus lielu eiro fondu lauksaimniecības zemju pārvēršanai mežos, asociācijas palīdz privātajiem īpašniekiem sagatavot projektus un pieteikties 100% valsts finansējumam jaunu mežu stādīšanai.

Pašlaik *Dansk Skovforening* aktīvi cīnās pret dažu sabiedrisko organizāciju un arī Dānijas valdības centieniem vēl vairāk paplašināt iedzīvotāju tiesības brīvi staigāt un atpūsties privātajos mežos. 85% privāto īpašnieku to neatbalsta, jo tas traucē saimniekošanai un komerciālo medību organizēšanai.

Kompensācijas meža īpašniekiem

Tā kā aptuveni 70% Dānijas mežu pieder privātpersonām vai fondiem, valsts piedāvā ļoti dāsnas finansiālas programmas, ko atbalsta Eiropas Komisija. 2025. gadā Eiropa apstiprināja 626 miljonu eiro vērtu Dānijas valsts atbalsta programmu. Lauksaimniekiem un zemes īpašniekiem 100% apmērā tiek segtas koku stādīšanas un meža kopšanas izmaksas, kā arī tiek izmaksāta kompensācija par zaudētajiem lauksaimniecības ienākumiem.

Dānijā ir kompensācijas par saimnieciskās darbības pārtraukšanu. Šobrīd spēkā ir 1,04 miljardu eiro programma, kas brīvprātīgi ļauj meža un lauksaimniecības zemju īpašniekiem pilnībā "izņemt" zemi no ražošanas, kas nozīmē pārtraukt mežizstrādi, kā arī minerālmēslu un pesticīdu lietošanu. Īpašnieki saņem pastāvīgu finansiālu kompensāciju par negūto peļņu no koksnes pārdošanas.

Dānijā pastāv Dānijas Klimata meža fonds. Tas ir valsts izveidots fonds, kas pērk privātās zemes vai maksā īpašniekiem par mitrāju atjaunošanu un mežu stādīšanu oglekļa piesaistei.

Medības Dānijā. Specifika un tiesības.

Dānijā medību tiesības pilnībā pieder zemes un meža īpašniekam, un tās ir kļuvušas par vienu no ienesīgākajiem privāto mežu blakusienākumu avotiem. Atšķirībā no Latvijas, kur medību tiesības bieži tiek nodotas vietējiem kolektīviem par visai simbolisku samaksu, Dānijā pastāv augsti attīstīts, komerciāls medību nomas tirgus ar stingriem noteikumiem.

Meža īpašnieks var izvēlēties medīt pats vai iznomāt medību tiesības trešajām personām. Medības tiek iznomātas konkrētam cilvēkam vai nelielai mednieku grupai nevis milzīgiem kolektīviem. Nomnieks iegūst tiesības medīt noteiktā platībā. Medību platību noma visai ir dārga. Atkarībā no reģiona un dzīvnieku blīvuma cena svārstās no 20 līdz pat vairākiem simtiem eiro par hektāru gadā. Zēlandē, kas ir tuvāk Kopenhāgenai, un apgabalos ar lielu staltbriežu populāciju cenas ir visaugstākās.

Lai likumīgi iznomātu medību tiesības citam, īpašuma platībai ir jābūt vismaz 5 hektārus lielai. Ja īpašnieks vēlas medīt pats, minimālā platība likumā nav ierobežota, taču ir jāievēro drošības attālumi no kaimiņu ēkām, tie ir vismaz 50 metri šaušanai ar gludstobra ieroci, 130 metri ar vītņstobra.

Organizācijas, piemēram, *Skovdyrkerne*, saviem biedriem piedāvā standarta nomas līgumu paraugus, kas aizsargā meža īpašnieku. Līgumos parasti iekļauj šādus nosacījumus. Parasti līgumu slēdz uz 1 līdz 5 gadiem. Likums atļauj maksimālo termiņu līdz 30 gadiem, taču īpašnieki izvairās no gariem līgumiem, lai varētu elastīgi mainīt cenu. Medību aktivitātes nedrīkst traucēt mežsaimniecībai, nomnieks, piemēram, nedrīkst bojāt jaunaudzes vai traucēt mežizstrādes darbiem. Dzīvnieku piebarošana ir stingri

regulēta. Nomnieks drīkst izvietot barotavas tikai ar īpašnieka atļauju, lai nepievinātu pārāk daudz pārnadžu, kas pēc tam nograuž jaunos kociņus. Medību torņu un nojumju uzstādīšanai nepieciešama rakstiska saskaņošana. Tāpat tiek atrunāts, kurās zonās drīkst pārvietoties ar auto.

Visizplatītākais medījums visā Dānijā ir stirnas. Pavasarī medības ar pieiešanu sākas jau 16. maijā. Staltbriežu un dambriežu skaits valstī pēdējās desmitgadēs ir strauji audzis, īpaši Jitlandē. Šīs sugas nodrošina visaugstāko medību platību nomas vērtību, taču rada arī vislielākos postījumus jaunaudzēm. Daudzi mežu un lauku īpašnieki speciāli veido dīķus un t.s. medību krūmājus, lai organizētu ienesīgas fazānu vai pīļu medības lielākām grupām.

Lai gan meža īpašnieki pelna no medību nomas, pastāv pastāvīga interešu sadursme starp viņiem un medniekiem. Mednieki vēlas redzēt mežā pēc iespējas vairāk briežu, lai medības būtu veiksmīgas. Savukārt meža īpašniekam liels briežu skaits nozīmē izpostītas jaunaudzes un finansiālus zaudējumus. Ja briežu nodarītie postījumi pārsniedz kritisko robežu, īpašniekam līgumā ir tiesības pieprasīt nomniekam pastiprinātu medību intensitāti populācijas samazināšanai.

Dānijai ir visas iespējas pēc kāda laika atkal kļūt par valsti ar plašiem mežiem, kā tas bija sendienās.